

Stel. U krijgt een telefoontje ...

‘De kwellingen van zoveel mogelijk arme stakkers iets te verlichten, is nu eenmaal een diepmenselijk verlangen.’

Henri Dunant, humanitair hulpverlener en oprichter van het Internationale Comité van het Rode Kruis (ICRC).

Stel. U bent een internationale humanitaire hulpverlener in een oorlogsgebied en trouw aan de rodekruisbeginselen, zoals het een humanitair betaamt. U bent dus onpartijdig, neutraal en onafhankelijk. Uw verantwoordelijkheid is het om menselijk lijden te verlichten, ongeacht de persoon of de omstandigheden ter plekke.

Zo brengt uw roeping u ditmaal naar een vluchtelingenkamp in Darfur. U doet hier voor de slachtoffers wat u kunt, maar militairen maken misbruik van uw inspanningen. Ze eisen geld voor iedere waterput die u slaat en heffen torenhoge, ter plekke verzonnen belastingen op de zakken rijst en de tenten en medicijnen die u laat invliegen. Een deel van uw hulpgoederen gebruiken ze zelf, een ander deel verkopen ze. Van de opbrengst schaffen ze onder meer wapens aan, waarmee ze nog meer mensen het vluchtelingenkamp, of zelfs de dood injagen.

Wat doet u?

- A. Ondanks de zeer moeilijke omstandigheden blijft u neutraal en voor de slachtoffers doen wat u kunt;

- b. U beziet de omstandigheden, concludeert dat de beginselen van het Rode Kruis hier niet langer van toepassing kunnen zijn en u vertrekt.

Stel. U maakt deel uit van het lokale regime en bent druk bezig uw voordeel te doen met hulpfondsen die bestemd zijn voor het vluchtelingenkamp. Dan ziet u aan de trillende horizon een stofwolk naderen. Die wordt veroorzaakt door een karavaan witte Land Cruisers. Voor de poort van het kamp houden ze halt. Portierraampjes schuiven naar beneden en politici uit Washington, New York en Den Haag steken hun hoofden naar buiten. Ze delen u op hoge toon mede dat hun financiering van de internationale humanitaire hulpinspanningen in het kamp voortaan afhankelijk is van uw motivatie en inzet om een einde te maken aan het geweld in de regio en de diefstal van hulpgoederen. Dan schuiven de raampjes weer omhoog en hobbelt de stoet terug naar de horizon.

Wat doet u?

- a. U maakt een einde aan het geweld en steelt niets meer;
- b. U laat ze kletsen. Zonder het geld van donorregeringen zouden de vluchtelingen doodgaan van de honger en dat laten de donoren tóch niet gebeuren.

Nu bent u weer de humanitaire hulpverlener. U hebt meegeluisterd met het onderhoud. De karavaan van donorregeringsvertegenwoordigers is nog niet eens uit het zicht, of het regime zet de plundering van uw hulpgoederen voort en de soldaten drijven met het geweer nieuwe vluchtelingen het kamp binnen.

Wat doet u?

- a. U vast blijven klampen aan de beginselen van het Rode Kruis lukt echt niet meer. U belt Washington, New York en Den Haag om te zeggen dat ze de geldkranen dicht moe-

ten draaien, pakt uw biezen en gaat ergens anders oorlogsslachtoffers helpen;

- B. Al redt u maar één mensenleven: een klein beetje hulp is altijd nog beter dan niets. U blijft dus trouw aan uw principes en belt uw hulpgoederenleverancier om rantsoenen en medicijnen bij te bestellen ter vervanging van de gestolen voorraden. U vraagt of dat met spoed kan, want u moet elke dag weer méér vluchtelingen zien te voeden.

Vertrekken of koste wat kost doorgaan met hulpverlening. Het is een eeuwenoud dilemma. Twee van 's werelds eerste internationale humanitaire hulpverleners, Florence Nightingale en Henri Dunant, waren het al grondig met elkaar oneens over wat de juiste keuze is. Nightingale was ervan overtuigd dat hulp het doel voorbijschiet als oorlogvoerende partijen er hun voordeel mee doen. Henri Dunant geloofde heilig in de plicht om hoe dan ook te helpen.

Dunant, geboren in een streng-calvinistisch nest in Zwitserland, was bankier en zakenman in Genève. In 1859 was hij getuige van de Slag bij Solferino tijdens de oorlog van Italië en Frankrijk tegen Oostenrijk. Van de driehonderdduizend mannen en jongens aan het vijftig kilometer lange Italiaanse front, sneuvelden er veertigduizend. Nog eens veertigduizend Italianen, Fransen en Oostenrijkers raakten gewond. Ze bleven op het slagveld achter, de meesten om er te sterven.

In het boek dat Dunant drie jaar na zijn ervaring publiceerde, *Un Souvenir de Solferino*, beschrijft hij de aanblik van de ochtend na het treffen. 'Het slagveld was bedekt met lichamen van mannen en paarden; wegen, greppels, ravijnen, struikgewas en open velden lagen ermee bezaaid. (...) Mannen met gapende wonden, die al begonnen te infecteren, waren buiten zinnen van pijn. Met gezichten zwart van de vliegen die rond hun wonden zwermden blikten ze wild om zich heen. Anderen waren een onherkenbare massa van jas, hemd, vlees en bloed. Ze smeekten om uit hun lijden verlost te worden. Zelfs offi-

cieren hadden zoveel dorst, dat ze dronken uit poelen die rood zagen van bloed.’

Gewonde Oostenrijkse soldaten vertelden Dunant dat ze na een lange, snikhete mars het slagveld waren opgestuurd, zonder rust en zonder eten of drinken te hebben gehad, op een rantsoen brandy na. Ook de Franse militairen hadden dagen achtereen gemarcheerd om het front te bereiken. Op de ochtend van de strijd hadden ze alleen een beker koffie gekregen.

Bij gebrek aan voldoende legerartsen waren het inwoners van de dorpen en stadjes in de nabijheid van Solferino die in de weer gingen met verbanden en water voor de gewonden. Die vrijwilligers sjouwden de overlevende soldaten naar stallen, kerken en kloosters en assisteerden een handjevol dorpsartsen bij het amputeren van ledematen. Veel meer dan dat behoorde in de omstandigheden medisch niet tot de mogelijkheden.

‘Elk kwartier kwam een nieuwe lading gewonden en het tekort aan helpers werd steeds nijpender,’ schreef Dunant. Hij kreeg toch een groep vrijwilligers bij elkaar, voornamelijk vrouwen. ‘Ik nam in het bijzonder de zorg op me voor vijftig soldaten die in een kerk waren ondergebracht. Nog eens honderd lagen buiten op stro. De vrouwen gingen van man tot man met kruiken en veldflessen vol schoon water om hun dorst te lessen.’

Dunant regelde ook ketels soep en hij voorzag de vrijwilligers van grote balen katoenpluksel, dat ze konden gebruiken om wonden mee uit te wassen. Uit een verderop gelegen stad liet hij voor eigen rekening medicijnen, hemden, sinaasappels en tabak aanrukken.

‘Tutti fratelli’, was Dunants overtuiging, wij zijn allen broeders. Met succes overreedde hij de helpers om alle gewonden hulp te bieden, ook de Oostenrijkse. ‘Edele filantropen’ en voor de gelegenheid opgerichte ‘damescomités’ maakten er in de dagen die volgden een erezaak van om ieder een aantal te verzorgen.

In de wijde omgeving veranderde elk huis in een kliniekje.

Mensen brachten soep rond, schreven namens stervende soldaten afscheidsbrieven aan families en klopten troostend op bebloede handen. Ze bedoelden het goed, schreef Dunant, maar de helpers waren en bleven ‘geïsoleerde enthousiastelingen’ die ‘verstrooide inspanningen’ pleegden. Onoordeelkundige stedelingen brachten voedsel dat vaak ongeschikt was voor gewonden naar de kerken en ziekenhuizen en het werd noodzakelijk hen bij de deuren tegen te houden. ‘Het gevolg was dat velen die bereid waren geweest een of twee uur bij de patiënten te zitten, toen hiervoor toestemming moest worden gevraagd niet langer de moeite namen. (...) Degenen met verstand van zaken hadden geen tijd om het advies en de leiding te geven waaraan zo’n behoefte was. En de meesten die vanuit hun eigen goedheid te werk wilden ontbrak het aan kennis en ervaring, zodat hun inspanningen ontoereikend en vaak zonder resultaat bleven.’

Na een week begon het enthousiasme van de vrijwilligers, hoewel zo oprecht begonnen, alweer te bekoelen. De mensen raakten afgemat.

‘Ach,’ verzuchtte Dunant, ‘hoe waardevol zou het zijn geweest om honderden ervaren en opgeleide vrijwilligers te hebben gehad! Een dergelijke groep zou een kern hebben gevormd waaromheen de schaarse hulp georganiseerd hadden kunnen worden.’

Terug in Zwitserland, lobbyde hij voor de oprichting van zo’n particuliere beweging. In zijn voorstel aan potentiële donoren voerde hij aan dat het werk van de nieuwe organisatie niet alleen humaan en christelijk was, maar ook voordelig zou zijn voor de staatskas. ‘Vermindering van het aantal invalide militairen zou een besparing betekenen op de uitgaven van de overheid die pensioenen aan hen ter beschikking moet stellen,’ schreef hij.

Dat laatste was precies waarom de andere grote humanitair van die tijd, de Britse verpleegkundige Florence Nightingale,

Dunants plan helemaal niks vond. Hoe hoger de kosten van een oorlog, hoe eerder die is afgelopen, was haar stelling. Vrijwillige inspanningen, die de kosten voor oorlogsministeries drukken, maken het regeringen alleen maar makkelijker om vaker en langer oorlog te voeren.

In 1854, vijf jaar vóór Dunants ervaringen in de slag bij Solferino, had Nightingale gehoor gegeven aan het verzoek van de Britse minister van Oorlog om zijn zieke en gewonde manschappen in de Krimoorlog bij te staan. De minister lag onder vuur van de Britse kranten vanwege de gebrekkige zorg voor frontsoldaten.

Met een team van zevenendertig door haar geselecteerde deskundige vrouwen reisde Nightingale naar de Britse kazerne Scutari in het Aziatische deel van Istanbul. Bomvolle, stinkende, lekkende zaaltjes moesten het legerhospitaal voorstellen. Ongewassen en nog in hun besmeurde uniformen, lagen soldaten te kreperen in bedden zonder lakens of dekens. Nightingale kwam al snel tot de schokkende ontdekking dat veel militairen door voortdurende blootstelling aan de elementen en ondervoeding al halfdood waren voordat ze gewond waren geraakt. Slechts één op de zes sterfgevallen in Scutari was het gevolg van verwondingen; de andere vijf waren veroorzaakt door cholera, dysenterie, tyfus en infecties.

Nightingales voorstellen aan de legerleiding voor verbetering van de hygiëne in het hospitaal kregen weinig gehoor, tot ze zich tegenover een journalist van het Britse dagblad *The Times* over de toestand uitsprak. Krantenlezers in Londen reageerden verontwaardigd en eisten maatregelen. Prompt kreeg de verpleegkundige alsnog toestemming voor de verbeteringen en kreeg ze het geld dat ze van het ministerie vroeg.

Het aantal sterfgevallen in de kazerne daalde prompt, maar de soldaten die dankzij Nightingale herstelden, moesten wel terug naar het front. Velen sneuvelden alsnog.

Zónder haar hulp zou de oorlog sneller doodbloeden, realiseerde Nightingale zich. Het aantal gevechtssklare soldaten

zou eerder opraken en het zou voor de minister van Oorlog veel moeilijker worden om nieuwe rekruten te ronselen. Mannen die weten dat ze niet op verzorging hoeven rekenen als ze gewond raken, zoeken liever een andere baan.

Toen Henri Dunant in Zwitserland zijn lobby voor een internationale vrijwilligersorganisatie voor hulp aan gewonde militairen startte, vervulde dat Nightingale, inmiddels terug in Engeland, met boze afkeer. Dunant probeerde Nightingale in een brief nog te overtuigen van de noodzaak van zijn initiatief. Hij schreef dat hij ook vond dat ministeries van Oorlog primair verantwoordelijk waren voor de verzorging van hun zieken en gewonden, maar dat die zorg zelfs in de best georganiseerde legers onvoldoende geregeld was. Nightingale antwoordde pinnig dat ‘als de bestaande regels [van oorlogsministeries] ontoereikend zijn, ze die dan maar moeten verbeteren.’

Hoewel Dunant een verklaard bewonderaar was van ‘jufvrouw Nightingale’, liet hij zich door haar afkeuring niet uit het veld slaan. In 1863, negen jaar na de Krimoorlog en vier jaar na Solferino, richtten Dunant en andere notabelen in Genève het Internationale Comité van het Rode Kruis (ICRC) op, de moeder van alle huidige westerse humanitaire hulporganisaties. De ‘humanitaire’ principes van het ICRC werden verankerd in de Conventies van Genève.

De basis van van het humanitarisme is de plicht om menselijk lijden onvoorwaardelijk te verlichten. Hulporganisaties die de uit het humanitarisme voortvloeiende rodekruisbeginselen onderschrijven beloven neutraliteit (geen samenwerking met een van de partijen), onpartijdigheid (hulp verlenen uitsluitend op basis van behoefte) en onafhankelijkheid (van geopolitieke, militaire, of andere belangen). Humanitaire hulpverleners helpen waar, wie en wanneer dan ook.

‘Absurd,’ morde Nightingale nog. ‘Alleen in een landje als Zwitserland, dat zelf nooit oorlog zal zien, kan zoiets ontstaan.’

Met ondertekening door Nauru en Montenegro, zijn sinds augustus 2006 de Conventies van Genève aanvaard door alle honderdvierennegentig landen ter wereld. Nooit werden de rodekruisbeginselen unaniemer omhelsd dan nu. En nooit waren er zoveel humanitaire hulporganisaties als nu. NGO's heten ze, Non-Governmental Organizations – of INGO's als ze internationaal werken –, niet aan regeringen gebonden, onafhankelijke en neutrale organisaties. Gezamenlijk vormen ze een 'humanitaire gemeenschap' die opereert in 'humanitaire ruimtes'. Humanitaire ruimtes zijn virtuele enclaves in oorlogsgebieden waarin slachtofferhulp alle militaire en politieke belangen overstijgt. Slachtoffers zijn slachtoffers, ongeacht oorzaak en gevolg.

In de anderhalve eeuw die verstreek sinds de oprichting van het ICRC bleven de principes hetzelfde, maar oorlogen en humanitaire ruimtes veranderden volledig. In Dunants tijd werden oorlogen nog uitgevochten op slagvelden en waren bijna alle oorlogsdoden en -gewonden militairen. Honderd jaar later, na de Tweede Wereldoorlog, besloot men om de rodekruisbeginselen ook van toepassing te verklaren op hulp aan burgers in oorlogen. Burgers waren militair doelwit geworden, bijvoorbeeld door bombardementen op steden en dorpen, door vervolging en door uitroeiingsprogramma's. In de Tweede Wereldoorlog vielen ongeveer net zoveel militaire als burger-slachtoffers. In onze tijd zijn zelfs negentig van de honderd oorlogsdoden burgers en zijn bijna alle oorlogen burgeroorlogen, die niet worden uitgevochten door legers van verschillende landen, maar door volksmilities, afscheidingsbewegingen, opstandelingen en rebellen uit het eigen land. Regeringslegers vertegenwoordigen in die oorlogen vaak hooguit één van de – doorgaans vele – partijen.

De huidige humanitaire ruimtes waarin de humanitaire gemeenschap menselijk lijden probeert te verlichten, bevinden zich in landen als Irak en Afghanistan, waar smerig en langdurig gevochten wordt. En in Congo, Somalië, Sierra Leone, Ethiopië en Sudan, helse oorden waar het voornaamste doel

van strijdende partijen vaak is om zoveel mogelijk burgers af te slachten en iedere overlevende van huis en haard te verdrijven. Humanitaire ruimtes *zijn* vaak de slagvelden, omdat burgers zich daar verzamelen, om hulporganisaties heen.

Humanitaire hulpverleners helpen in principe nog steeds waar, wie en wanneer dan ook, maar zijn daarbij aan de grillen en genade van oorlogvoerenden overgeleverd. De tragiek van de mooie rodekruisregels is, dat ze niet afdwingbaar zijn. ‘In burgeroorlogen vragen aan partijen om de humanitaire beginselen te respecteren, is als vragen aan een bende straatrovers om zich aan de regels van een bokswedstrijd te houden. Het is niet alleen belachelijk, het is irrelevant,’ zei een Afghaans oorlogsslachtoffer in Kabul.¹

Moeten INGO’s stug doorgaan met helpen als strijdende partijen in humanitaire ruimtes de hulp voor zichzelf en tegen hun vijand gebruiken en er hun oorlogen mee verlengen? Of moeten ze vertrekken? Wat is op den duur het wreedst?

Het dilemma van Dunant en Nightingale is actueler dan ooit.

Na de Tweede Wereldoorlog, tijdens de Koude Oorlog, waren conflictgebieden in meerdere of mindere mate ontoegankelijk voor particuliere humanitaire hulporganisaties. De wereld was verdeeld in Oost en West en de grenzen van conflictgebieden werden gecontroleerd door de twee supermachten. INGO’s kwamen over het algemeen niet dicht bij de brandhaarden dan in de vluchtelingenkampen in de periferie van oorlogsgebieden.

Rond 1989 en de val van de Muur veranderde de aard van oorlogen en daarmee ook de positie van hulporganisaties. Op veel plaatsen trokken de supermachten zich terug. Lokale strijdende partijen bepaalden voortaan zelf wanneer en onder welke voorwaarden organisaties toegang tot slachtoffers kregen. Het aantal hulporganisaties in oorlogsgebieden explodeerde sindsdien. In de jaren tachtig werkten er ‘slechts’ ongeveer veertig INGO’s in de vluchtelingenkampen voor Cambodjanen

bij de grens met Thailand. Vijftien jaar later, in 1994-1995, kwamen er tweehonderdvijftig naar de oorlog in het voormalige Joegoslavië. Gewilde humanitaire ruimtes mogen, naast de komst van INGO's, rekenen op het aantreden van gemiddeld tien verschillende VN-hulporganisaties en letterlijk ontelbare lokale NGO's. Het ICRC schat dat duizend nationale en internationale hulporganisaties per flinke ramp tegenwoordig het gemiddelde is. Maar we kijken ook niet meer op van het dubbele, zoals in Afghanistan in 2004.

Het United Nations Development Programme (UNDP) schat dat er meer dan zevenendertigduizend internationale NGO's bestaan. De Amerikaanse Johns Hopkins University berekende dat als alle NGO's en INGO's, van lokale soepkeukens tot internationale noodhulporganisaties, samen een land zouden zijn, ze de vijfde economie ter wereld zouden vormen.

Voor ontwikkelingssamenwerking in het algemeen stellen donorregeringen, verenigd in de OECD, Organization for Economic Co-operation and Development, gezamenlijk jaarlijks ruwweg negentig miljard dollar beschikbaar. Voor humanitaire noodhulp – zeg maar: EHBO bij oorlogen en rampen – is dat jaarlijks ruim zes miljard dollar – extra's zoals voor de tsunami en noodhulp door militairen in frontlijnstaten van de War on Terror niet meegerekend. Via collectes in kerken, bedrijven, verenigingen en huis aan huis en allerhande spontane, hartverwarmende lokale initiatieven komen daar jaarlijks nog honderden miljoenen dollars bovenop. Rond humanitaire hulp is een ware industrie ontstaan, van karavanen van organisaties die meereizen met de geldstromen en die in steeds andere humanitaire ruimtes met elkaar concurreren om een zo groot mogelijk deel van de miljarden.

Voor strijdende partijen zijn het geld en de hulpgoederen van de humanitaire hulporganisaties ook business. Hulp is een vast ingrediënt van oorlogsstrategieën geworden. Oorlogvoerende zorgen dat de tegenpartij er zo weinig mogelijk van krijgt en zichzelf zoveel mogelijk.

De humanitaire schermen intussen met hun rodekruisregels, hoe vaak die ook met voeten getreden worden door warlords, generaals, rebellenhoofdmannen, onruststokers, chiefs, opstandelingen, splintergroepaanvoerders, militiahoofden, transnationale terroristenleiders, regimeleiders, huurlingen en vrijheidsstrijders. Voor misbruik van de hulpverlening aanvaardden de NGO's en de INGO's geen verantwoordelijkheid.

De geoliede humanitaire mammoetoperaties van het ICRC in de zand- en steenwoestijnen van de Hoorn van Afrika en die van de VN-vluchtelingenorganisatie UNHCR voorbij de Sahara, de eenmanshulpmissie op een ploffende bromfiet in Rwanda, de snelle frontinterventies van Oxfam in het ruige gebergte van Afghanistan en die van Médecins sans Frontières in Ethiopië, de varende klinieken van de Texaanse Mercy Ships die in naam van de Heiland afmeren in de burgeroorlogen van West-Afrika – een stoet van humanitaire hulporganisaties trekt, ogen-schijnlijk eensgezind, van de ene humanitaire ruimte naar de volgende. In dit boek reizen we met ze mee, door overvolle, stinkende vluchtelingenkampen, langs voedseldistributiepunten in hongergebieden, naar gebombardeerde dorpen en steden en tehuizen voor oorlogsgewezen.

De vraag dringt zich onontkoombaar op: als hulp onderdeel is van oorlogsstrategieën, is de claim die humanitaire hulporganisaties op neutraliteit leggen dan nog verantwoord?

Teruggebracht naar een gruwel episode uit onze eigen geschiedenis, is het dilemma beter te begrijpen.

Stel. Het is 1943. U bent internationale humanitaire hulpverlener. De telefoon gaat. Het zijn de nazi's. U mag hulp naar de concentratiekampen komen brengen, maar het kampmanagement mag bepalen hoeveel daarvan naar het eigen personeel en hoeveel naar de gevangenen gaat.

Wat doet u?

In de praktijk van de vijfde economie ter wereld, gaat u die hulp brengen.